
БОДНАРЮК І.М.,

учитель української мови і літератури,
Скадовська СЗОШ І – ІІІ ступенів
«Академія творчості»,
м. Скадовськ, Україна

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

У статті йтиметься про потребу змін у системі викладання шкільних дисциплін, зокрема, й у викладанні української мови і літератури. Що і чому спонукає вчителів до вдосконалення своєї методичної підготовки, особливо до різкого посилення зорієнтованості на творчу педагогічну діяльність? Які інструменти та шляхи формування креативної особистості?

Ключові слова: креативна особистість, уроки української мови та літератури, реформування школи, сучасна освіта.

В статье речь пойдет о необходимости изменений в системе преподавания школьных дисциплин, в частности, и в преподавании украинского языка и литературы. Что и почему побуждает учителей к совершенствованию своей методической подготовки, особенно к резкому усилению ориентированности на творческую педагогическую деятельность? Какие инструменты и пути формирования креативной личности?

Ключевые слова: креативная личность, уроки украинского языка и литературы, реформирования школы, современное образование.

The article will discuss the need for changes in the system of teaching school subjects, in particular, in the teaching of Ukrainian language and literature. What and why prompts teachers to improve their methodological training, especially to sharpen their focus on creative pedagogical activity? What are the tools and ways of forming a creative personality?

Key words: creative personality, Ukrainian language and literature lessons, school reform, modern education.

Українська освіта входить в Болонський процес. Це потребує змін у системі викладання шкільних дисциплін, зокрема, й у викладанні української мови і літератури, спонукає вчителів до вдосконалення своєї методичної підготовки, особливо до різкого посилення зорієнтованості на творчу педагогічну діяльність.

Метою загальноосвітньої школи XXI ст. є формування індивіда, здатного вийти за межі отриманих знань, відкритого до інновацій, саморозвитку та безперервної освіти протягом усього життя. Сучасні освітні парадигми креативного, особистісно зорієнтованого, розвивального навчання ставлять на перший план не передачу учням готового соціального досвіду, а підготовку їх до самостійного здобування знань та творчої праці в будь-якій сфері людської діяльності.

Вважаю, що сучасний педагог – це насамперед творчий учитель, який перейшов на позиції помічника, консультанта, організатора навчальної роботи на основі діалогічного спілкування, спільної пошукової діяльності, що сприяє розвитку інтелектуальних і творчих здібностей кожної дитини.

Загальновідомо, що виховати творчу особистість може лише творча особистість, яка, за словами педагога К. Ушинського, не „наповнює посудину, а запалює факел” - тобто, жагу пізнання, дає імпульс сходженню до вершин творчості.

Завдяки предметам українська мова і українська література учні долучаються до мистецтва слова, національної та вселюдської культури й отримують багатий матеріал для всебічного розвитку своїх інтелектуальних, моральних, естетичних та креативних якостей, а це значить, що потрібно виробляти в здобувачів освіти уміння альтернативно мислити, бачити кілька варіантів розв'язання певного поставленого завдання, не боятися творити нове. Учителеві необхідно збагачувати інтелектуальну, моральну, емоційно-вольову, естетичну сфери діяльності та мислення учнів на всіх уроках української мови і літератури. **«Креативність»** (від англійського слова «creativity») - рівень творчої обдарованості, здатності до творчості, що становить відносно стійку характеристику особистості. Креативність – це здатність творити, створювати, привносити щось нове в цей світ. В останні роки цей термін отримав у вітчизняній психології широке поширення. І для того, щоб якомога краще в ньому розібратися слід дати поняття і ще декільком термінам: **«Особистість»** – це людина, як носій будь-яких властивостей. Особистість – результат процесу виховання і самовиховання. «Особистістю не народжуються, а стають», – писав О.М. Леонтьєв. Особистість - це людина, що усвідомлює свою унікальність, неповторність, індивідуальність (індивідуальність – особливості характеру і психічного складу, що відрізняють одного індивіда (індивідуум - окремих живий організм, особина) від іншого). Особистість – це

сукупність вироблених звичок і переваг, психічний настрій і тонус, соціокультурний досвід та набуті знання, набір психофізичних рис та особливостей людини, що визначають повсякденну поведінку. «Здібності» – у тлумачному словнику В. Даля «здатний» визначається як придатний до чого-небудь або схильний, спритний, придатний, зручний; в тлумачному словнику С. Ожегова «здатність» це природна обдарованість, талановитість. Однак вважати здібності вродженими, даними від природи є помилкою – вродженими можуть бути лише анатомо-фізіологічні особливості, тобто задатки, що лежать в основі розвитку здібностей. Виникаючи на основі задатків, здібності розвиваються в процесі життєдіяльності людини, поза діяльністю ніякі здібності розвиватися не можуть. Жодна людина, якими б задатками він не володів, не може стати талановитим кінорежисером, актором, журналістом, музикантом або художником, не займаючись багато і завзято відповідною діяльністю. На основі одних і тих самих задатків можуть розвиватися неоднакові здібності, у залежності від характеру діяльності, від умов життя, оточуючих людей і багатьох інших чинників і нюансів окремої особистості. Здібності – це індивідуально-психологічні особливості особистості.

«Творчість» – процес створення нових за задумом культурних і матеріальних цінностей.

«Творча особистість» – це особистість з певним набором моральних, емоційних і вольових якостей, а також задатків, здібностей і талантів. Існують дві основні точки зору на творчу особистість: 1. «Креативність» (творча здатність) властива кожній нормальній людині. Вона так само невід’ємна від людини, як здатність мислити, говорити і відчувати. При цьому цінність результату творчої діяльності не має особливого значення, головне, щоб результат був новим і значущим для самого «творця». Самостійне, оригінальне рішення школярем завдання, має відповідь, буде творчим актом, а самого його слід оцінювати як творчу особистість.

Проблема креативності відноситься до недостатньо вивченої та дослідженої проблеми сьогодення як у психології так і у педагогіці. Увага до цієї проблеми не послаблювалася у психолого-педагогічній науці протягом усього періоду її розвитку. Їй були присвячені дослідження видатних вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів, зокрема П. Блонського, Л. Виготського, В. Давидова, А. Занкова, Г. Костюка, Г. Люблінської, Н. Менчинської, М. Шардакова і ін. Незважаючи на численні дослідження, ще й досі не визначено можливостей і шляхів креативності, недостатньо вивчено особливості проявів продуктивного мислення на усіх вікових етапах, не досліджено роль навчальних дій у розвитку творчого інтелекту школярів. *Дуже важливо формувати в учнів креативну компетентність – здатність до розв’язання будь-якої навчальної задачі творчо; бажання і вміння діяти не за зразком, а оригінально,*

передбачати новизну під час розв'язання навчальних завдань. Учитель повинен збагачувати практичний та теоретичний досвід дитини; надавати їй можливість самовизначатися, проявляти творчу ініціативу, здійснювати самостійний вибір; підтримувати прагнення робити по-своєму, відходити від заданого шаблону, зразку, стандарту, варіювати зміст та форму виконання завдання, приймати власні рішення; спонукати до дослідження та експериментування; формувати потребу в нових враженнях; схвалювати спроби учня діяти самостійно, конструктивно, проявляти допитливість, сміливість, гнучкість, визначеність позиції.

Креативне навчання – це процес постійної співпраці вчителя та учня, який має характерну рису: освітній процес зливається з життям, із рішенням реальних творчих задач. Креативність ми розглядаємо як нестандартність у виявленні творчого потенціалу. Розвиток креативного мислення здобувачів освіти залежить від їхніх естетичних смаків, інтелектуального потенціалу, що частково дається їм від народження. Але навчити учнів мислити індивідуально, нестандартно цілком можливо.

Звичайно, щоб виховати справжню креативну особистість, розвинути потенційні можливості дитини, учителю необхідно оволодіти методами і засобами, які розвивають їх. Насамперед слід не лише на уроках літератури звертати увагу учнів на художні особливості літературних творів, що вивчаються, а й на уроках мови добирати такий дидактичний матеріал, на якому здобувачі освіти не лише б вчилися бачити певне мовне явище, а й відчували художні засоби, аналізували їх. Художні тексти дають великі можливості для роботи зі стилістичного синтаксису, впливають на розвиток мови і мовлення, підвищують їх точність і виразність.

На початковому етапі розвитку здібностей ефективним засобом є ознайомлення учнів з «творчою лабораторією» письменників (Лесі Українки, Е. Андієвської, І. Франка, В. Стефаника, В. Симоненка). Це можна робити і на уроках літератури під час вивчення творчості письменника, зачитувати уривки зі спогадів і обговорювати їх. і на уроках мови, добираючи для диктантів, переказів, аудіювання чи читання мовчки відповідні тексти. Цікавими є вправи на зіставлення уривків із творів письменників першого і останнього варіанту (чи видання).

На другому етапі можна пропонувати учням на уроках української мови вправи, які розвивають образне мислення, художнє бачення світу, розширюють словниковий запас, сприяють кращому засвоєнню семантики слів:

- дібрати означуване слово, до якого поданий прикметник був би епітетом;
- вибрати найвдаліший варіант слова;
- дописати (відновити) віршовані рядки;

- об'єднати кілька речень в одне;
- розчленувати текст на складові частини, змінити (розширити, згорнути, перебудувати, замінити) мовний матеріал;
- розширити текст, вживаючи якомога більше займенників та прислівників, але не додаючи більше ніж два речення;
- перебудувати прості речення на складне речення з різними видами зв'язку, визначити смислові відношення між частинами складних речень;
- вставити пропущені слова;
- дібрати якнайбільше означень до поданого слова (наприклад, день - похмурий, незабутній,...), чи якомога більше дієслів, які б поєднувались із словом (наприклад, вітер дме, завиває, співає,...).
- продовжити художній твір;
- змінити (переробити) закінчення художнього твору. Дуже полюбують учні завдання, спрямовані на розвиток уяви, наприклад:
- взяти інтерв'ю у письменника.

Такі завдання активізують пам'ять, увагу, вчать самостійно оцінювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, мотивувати ті чи ті дії.

На етапі актуалізації знань можна використати асоціювання («Асоціативну павутинку», «Ланцюжок асоціацій», «Асоціативний куц»), яке спонукає здобувачів освіти думати, стимулює мислення шукати зв'язки між окремими поняттями.

Під час підведення підсумків уроку (рефлексії) учитель може знову повернути учнів до схеми асоціацій, щоб доповнити її.

Учені вважають, що саме ігри, моделювання, розв'язування прикладних та винахідницьких задач, самостійна робота, дослідно-експериментальна діяльність, участь у семінарах і диспутах, робота над проєктами сприяють формуванню креативної особистості.

У своїй роботі спираюся на інтерактивні методи; використовую дослідницький метод (старша школа), частково – пошуковий (основна школа).

На кожному уроці намагаюся створити умови для креативної діяльності.

Для реалізації своєї проблеми на уроках мови і літератури використовую такі різновиди ігор:

- асоціативні ігри (ігри на розвиток уяви);
- вікторини, кросворди;
- ігри під час вивчення біографій письменників;
- сценічні імпровізації;
- творчі ігри.

У 5 – 7 класах надаю перевагу таким іграм: завдання-жарту, «Гра слів», «Доберіть слова».

На уроках розвитку мовлення використовую сенкани. Складання сенкану спонукає учнів до розмірковування над темою, вираження власної думки. Такий вид роботи вважаю доцільним використовувати у 5 – 7 класах.

Літературні ігри стимулюють і заохочують учнів до самостійної роботи. Наприклад, щоб розв'язати кросворд, потрібно працювати з книгами, словниками, іншими джерелами.

Розвиває творче мислення, збагачує уяву учнів на уроках української літератури творча гра «Перетворення літературного жанру». Цей прийом використовую у 5 – 7 класах. Наприклад, загадку Л.Глібова «Химерний, маленький...» (5 клас) перетворили в казку.

На уроках літератури у старших класах вважаю ефективним прийом «Інтерв'ю з письменником». Виконуючи цю роботу, учні вчать мислити, висловлювати свої думки, створювати власні висловлювання, ставити доречні запитання, давати на них відповіді.

Під час вивчення драматичних творів надаю перевагу сценічній імпровізації. Під час такої діяльності розвиваються літературні, артистичні здібності учнів. Вони не тільки повинні знати зміст твору, а ще й уміти поставити себе на місце персонажа. При цьому діти вчать передавати емоції, почуття, притаманні героям. Цей прийом використовували при вивченні творів «Фарбований Лис», «Наталка Полтавка», «Давня казка», «Микита Кожум'яка», «Сто тисяч» та ін.

На мою думку, формуванню креативної особистості сприяє науково-дослідницький метод. Так учні 10 -11 класів досліджують різні мовні явища шляхом поглибленого вивчення (складають таблиці, схеми, створюють буклети, бюлетені, презентації та ін.). Саме такий вид роботи допомагає краще засвоїти навчальний матеріал.

Вважаю доцільним працювати над створенням проєктів-презентацій (творчо-дослідницька діяльність). Це особливий вид інтелектуальної діяльності, що відкриває перед учнями широкий шлях до творчості, сприяє розвитку вміння обґрунтовано висловлювати власну думку, розвиває словниковий запас, увагу, пам'ять, сприяє формуванню креативної компетентності учнів. Під час цієї діяльності діти вчать планувати свою роботу, визначати проблему, шукати шляхи розв'язання, систематизувати матеріал.

Треба пам'ятати, що завжди педагогу необхідно добре відчувати настрій дітей, розуміти, що саме в цей день, на цьому уроці в цю хвилину вони сприймуть найкраще. Слід пам'ятати, що навчання є лише необхідним додатком до творчості, і творчість диктує, що саме сьогодні є недостатнім, і що сьогодні потрібно вивчати, щоб не завадити розвитку творчих здібностей.

Отже, у кожній людині природою закладений певний творчий потенціал. Виявити здібності, розвинути їх якомога повніше — таке завдання повинен

ставити перед собою кожний учитель. Надзвичайно важливо навчити бачити прекрасне, тонко сприймати навколишній світ, правильно й образно висловлювати думки. Робота ця клопітка, об'ємна, тож розпочинати її слід якомога раніше і проводити систематично.

Успішно розвиває творчі здібності учнів той словесник, який сам є творчою індивідуальністю.

Список використаних джерел:

1. Давиденко А.А. Науково-дослідницька діяльність учнів - членів Малої академії наук України: Посібник для вчителів та учнів. - Чернігів, РВВ ЧОІППО, 2001.-38с.
2. Зербіно Д.Д. Наукова школа: лідер й учні. - Львів: Євро світ 2001. -208 с.
3. Інтелектуальні ігри з української мови та літератури. / Х.: Вид. гр. "Основа", 2004.
4. Когут О.І. Інноваційні технології навчання української мови і літератури./Тернопіль; Астон, 2005.
5. Лук А.Н. Психология творчества. - М.: Наука, 1978. - 128 с.
6. Педенко Н.І. Розвиток креативного потенціалу учнів на уроках словесності / Н.І. Педенко // Вивчаємо українську мову і літературу. — 2006. — №32, с. 2-12.
7. Перехресна О. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках української мови і літератури. / Дивослово.-2003.-
8. Пометун О.І, Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. / К.: А.С.К., 2004.
9. Словник іншомовних слів /За ред. О. С. Мельничука. - К.: Головна редакція УРЕ, 1974. - 776 с.
10. Сиротенко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання./Х.:Вид. гр. "Основа", 2004.

Transliteration of References:

1. Davydenko A.A. Naukovo-doslidnytska diialnist uchniv - chleniv Maloi akademii nauk Ukrainy: Posibnyk dlia vchyteliv ta uchniv. - Chernihiv, RVV ChOIppo, 2001.-38s.
2. Zerbino D.D. Naukova shkola: lider y uchni. - Lviv: Yevro svit 2001. -208 s.
3. Intelektualni hry z ukrainskoi movy ta literatury. / Kh.: Vyd. hr. "Osnova", 2004.
4. Kohut O.I. Innovatsiini tekhnolohii navchannia ukrainskoi movy i literatury./ Ternopil; Aston, 2005.
5. Luk A.N. Psykholohiya tvorchestva. - M.: Nauka, 1978. - 128 s.
6. Pedenko N.I. Rozvytok kreatyvnoho potentsialu uchniv na uroках slovesnosti / N.I. Pedenko // Vyvchaimo ukrainsku movu i literaturu. — 2006. —

№32, s. 2-12.

7. Perekhresna O. Rozvytok tvorchykh zdibnostei uchniv na urokakh ukrainskoi movy i literatury. / Dyvoslovo.-2003.-
8. Pometun O.I, Pyrozhenko L.V. Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia. / K.: A.S.K., 2004.
9. Slovnyk inshomovnykh sliv /Za red. O. S. Melnychuka. - K.: Holovna redaktsiia URE, 1974. - 776 s.
10. Syrotenko H.O. Suchasnyi urok: interaktyvni tekhnolohii navchannia./Kh.:Vyd. hr. "Osnova", 2004.

BODNARYUK I.M.

Teacher of Ukrainian Language and Literature, Skadovsk Secondary School I - III Degrees «Creativity Academy», Skadovsk, Ukraine

**FORMATION OF CREATIVE PERSONALITY IN UKRAINIAN LANGUAGE
AND LITERATURE**